

Darwin of God?

Interview met Johan Braeckman

150 jaar geleden publiceerde Charles Darwin 'Over de oorsprong der soorten'. Hij had lang gearzeld om zijn ideeën publiek te maken, enerzijds omdat hij zijn theorie steeds beter wou ondersteunen, anderzijds omdat hij vreesde dat die als een bom zou inslaan. Wat was nog de plaats van God in het blind en doelloos proces van evolutie dat hij zo minutieus beschreef? In 'Darwins moordbekentenis' schetst professor Johan Braeckman de ontstaansgeschiedenis van Darwins gedachtegoed, dat ook nu nog op felle weerstand kan rekenen. En dat niet alleen bij creationisten.

Tim Deschaumes

Je bezocht onlangs het Creation Museum in Kentucky. Voor een scepticus en atheïst moet dit een bevreemdende ervaring geweest zijn.

Als scepticus zeker, maar je hoeft geen atheïst te zijn om dit een bevreemdende ervaring te vinden. Iedereen die de basisinzichten en methodologieën van de natuurwetenschappen accepteert, heeft in het museum het gevoel in een soort parallel universum rond te wandelen. Over de ligging van het museum is goed nagedacht, want het is voor 70 procent van de Amerikanen binnen één dag bereikbaar. Het opende zijn deuren pas in 2007, maar kreeg toch al een miljoen bezoekers over de vloer. Het heeft een kleine 30 miljoen dollar gekost. Zo kon men de beste mensen qua animatie en architectuur aantrekken, zoals Hollywoodmensen die hun knowhow van de film *Jurassic Park* gebruikten voor het ontwerp van de dinosaurussen. Het museum beeldt het boek Genesis uit alsof het een wetenschappelijke tekst is. Bezoekers leren er dat de aarde slechts 6000 à 7000 jaar oud is en dat dinosaurussen in dezelfde periode leefden als Adam en Eva. Dieren, planten en mensen zijn volgens Genesis in een paar dagen geschapen. Volgens de moderne wetenschap zit daar 80 miljoen jaar tussen. De mensen achter het museum vinden dat wetenschap feilbaar is en geen maat voor het woord van God.

De initiatiefnemers zijn dus jongeardecreationisten?

Juist. De organisatie die erachter schuilgaat, luistert naar de veelzeggende naam *Answers in Genesis*. Zij wordt geleid door Ken Ham, een vlot redenaar die rotsvast overtuigd is van zijn eigen gelijk. Voor mij is hij vooral iemand die kinderen indoctrineert. De organisatie biedt veel 'studiemateriaal' aan dat op kinderen is gericht. Die dragen T-shirts met de boodschap 'I went to the Creation Museum and I believed'. Kinderen vinden zo'n museum fantastisch. Enerzijds is het ook een leuk museum, anderzijds is het een hallucinante en onwezenlijke plek: op de bordjes bij de dinosaurussen lees je dat ze in 2348 v.Chr. zijn uitgestorven. Compleet absurd: dat gaat in tegen de evolutietheorie, de geologie, de paleontologie en diverse andere wetenschappelijke disciplines. Waarom precies dan? De zondvloed is gekomen en ze zijn allemaal verdronken, behalve een paar die op de ark zijn geraakt. Je kunt het allemaal grappig vinden, maar eigenlijk is het schrijnend: de bezoekers geloven het. Velen waren allicht al overtuigd voor het bezoek, maar vinden bevestiging. Ze hebben nu ook een eigen 'natuurwetenschappelijk' museum. De hele evangelische beweging leeft in een eigen wereld: ze gaan naar eigen kerken, eigen winkels, eigen scholen. Sinds de jaren '90 geven polls een enorm hoog cijfer voor het aantal jongeardecreationisten in Amerika: 45 procent van de Amerikanen gelooft dat de aarde 6000 jaar oud is! Bizar voor een land aan de top van de wetenschap.

In Amerika is het duidelijk een probleem. Maar in Vlaanderen is men nuchterder dan in het 'gekke' Amerika?

Wat mij intrigeert is hoe het komt dat mensen die niet ongeletterd zijn of geen psychische problemen hebben het creationisme toch aanvaarden. Het is toch ongelooflijk dat miljoenen Amerikanen in de 21ste eeuw het boek Genesis letterlijk interpreteren. Een gezond menselijk brein en normale psychologische mechanismen zijn blijkbaar zeer kwetsbaar om overtuigingen aan te nemen waar geen goede argumenten voor bestaan. Creationisten zijn vaak verstandige mensen die goed kunnen rationaliseren. Ken Ham is een scherpzinnig man die zichzelf handig immuniseert voor alle mogelijke kritieken. In Vlaanderen zijn er nauwelijks jongeardecreationisten te vinden, dankzij degelijk wetenschappelijk onderwijs en, in zekere zin, het katholicisme. Wat betreft de wijze waarop de wereld in elkaar zit, is het katholicisme al lang geen indoctrinerende godsdienst meer. Het feit dat het creationisme hier geen voet aan de grond krijgt, wil echter niet zeggen dat mensen de evolutietheorie ten volle accepteren. Vaak beweren ze van wel, maar als je doorvraagt blijkt dat ze de theorie eigenlijk niet goed kennen. Vlaanderen kent overigens ook andere vormen van creationisme: het islamitisch creationisme, en het weliswaar marginale joodse en protestantse creationisme.

Wat zijn de verschillen?

Het islamitisch creationisme accepteert dat de aarde miljoenen jaren oud kan zijn: daarom heet het oudeardecreationisme. Het is even irrationeel als het jongeardecreationisme, want het verwerpt alles wat naar evolutie verwijst. Dat heeft als gevolg dat oudeardecreationisten fossielen of de verwantschap tussen soorten anders interpreteren. Ze hebben ook de neiging om de historische figuur Charles Darwin te demoniseren: ze denken dat zijn theorie automatisch tot atheïsme leidt, wat voor hen gelijkstaat met immoraliteit. Als we 'afstammen van apen', dan gaan we ons als beesten gedragen. Ook hier gaat hun redenering grondig de mist in. De islamitische creationist Harun Yahya verwijst zelfs naar 9/11. Volgens hem is de aanslag gepleegd door 'darwinisten' en dus niet door islamitische fundamentalisten. Als je 'darwinist' bent heb je geen respect meer voor menselijk leven, is de onderliggende boodschap. Christelijke creationisten verwijzen dan weer naar de zogenaamde link tussen Darwin en de Holocaust. Los van het feit dat Darwin een zeer zachtaardig man was, met veel respect voor humane waarden, is het volkomen onterecht om de wetenschappelijke inzichten die Darwin naar voren bracht verantwoordelijk te achten voor de terreur waar creationisten naar verwijzen. Maar het centrale punt hier is, kort samengevat, dat wetenschap over de feitelijke eigenschappen van de werkelijkheid gaat, en ons geen ideologie, geen politiek, geen moraal, noch waarden of normen voorschrijft.

De evolutietheorie roept nog steeds weerstand op bij mensen met de meest uiteenlopende levensbeschouwingen: van links tot rechts, van conservatief tot progressief.

Dat klopt. Het creationisme zit vooral in rechts-conservatieve hoek, maar je vindt bij alle 'ismen' wel mensen die moeite hebben met de evolutietheorie. Feministen, marxisten en meerdere antropologen hebben politieke en morele bezwaren. De rode draad doorheen hun misprijzen is dat zij de evolutietheorie associëren met genetisch determinisme, seksisme, het recht van 'de sterkste', kapitalisme ... Je kunt historisch nagaan in hoeverre termen en ideeën die bij Darwin zijn ontstaan langzaam maar zeker zijn overgeheveld naar andere domeinen en ideologisch zijn misbruikt. Het sociaaldarwinisme is daar een voorbeeld van. Je moet dat onderscheiden van de wijze waarop wetenschappers de evolutietheorie de voorbij 150 jaar hebben gebruikt. Bij heel veel recente toepassingen van de evolutietheorie heeft men een hoge mate van neutraliteit bereikt. Toch liggen vandaag mensen die zich 'evolutiepsychologen' noemen onder vuur. Dat zijn onderzoekers, en ik sta daar zelf achter, die ideeën uit de moderne evolutietheorie trachten toe te passen op onderwerpen en problemen uit de mens-, cultuur- en gedragswetenschappen. Heel veel mensen staan hier argwanend tegenover: zij

hangen vast aan de oude kloof tussen natuurwetenschappen en cultuur- en gedragswetenschappen. Het is normaal dat men huiver voelt en de lat zeer hoog legt voor wetenschappelijk onderzoek dat maatschappelijke relevantie heeft. Ik vind ook dat men daar voorzichtig moet mee zijn. De geschiedenis toont aan dat men te vaak te snel wetenschappelijke inzichten, die al snel achterhaald of zelfs 'gefrabiceerd' bleken te zijn, gebruikte om politieke standpunten te verdedigen of een politiek programma uit te voeren. Toch ben ik ervan overtuigd dat het mogelijk is om op een neutrale manier inzichten uit de evolutiebiologie te gebruiken om, bijvoorbeeld, man-vrouwverschillen beter te begrijpen. Feministen staan daar huiverig tegenover, maar je kunt dat onderzoeken zonder politieke agenda, om zuiver wetenschappelijke redenen. Wat men dan met die kennis al dan niet aanvangt, is een andere kwestie.

De theorie lijkt eenvoudiger dan hij is: het is niet zo makkelijk om hem snel onder de knie te krijgen.

Het is inderdaad vrij moeilijk om die kennis te verwerven. Als je pakweg als psycholoog, econoom of kunstwetenschapper bent opgeleid, is de kans groot dat je nooit iets gehoord hebt over de evolutietheorie, laat staan over de vernieuwde inzichten die vanaf de jaren 1960 zijn ontstaan. Ik heb me daar zelf al twintig jaar in verdiept, en leer nog alle dagen bij. Het kost bovendien veel inspanning om de theorie nauwkeurig te vertalen naar de menswetenschappen. Zelfs de mensen die de evolutietheorie genegen zijn, geven haar vaak te ongenueanceerd weer.

Wat zijn de meest opvallende inzichten die het onderzoek opleverde?

In de psychologie boekte men interessante resultaten bij de studie van man-vrouwverschillen, seksualiteit en diverse emoties zoals walging, angst, woede, liefde en verliefdheid. Wat vinden mensen aantrekkelijk in andere mensen? Waarom is dat zo? In de moraalwetenschappen kwamen er ook reeds interessante inzichten naar voren, bijvoorbeeld bij onderzoek van het incesttaboe. Hoe komt het dat alle culturen regels en normen hebben die bepalen met wie je seks mag hebben? Overal blijkt dat het *not done* is om seks te hebben met je zus, je broer of je ouders. Traditioneel betwistte men de universaliteit van het incesttaboe, maar er zijn geen culturen waar een vorm van incesttaboe niet bestaat. In alle culturen komt, ondanks het taboe, incest voor, maar het wordt overal als ongewoon beschouwd. In de traditionele visie is het incesttaboe puur cultureel tot stand gekomen. Dat betekent dat, als de media, ouders en geestelijken voortdurend zeggen dat het oké is om seks te hebben met verwanten, onze opinies daarover in een paar generaties zouden veranderen. Dat betwijfel ik sterk. Tieners over de hele wereld staan vanaf een bepaalde leeftijd afkerig tegenover seks met een nauwe genetische verwant, zonder dat hun ouders hen daar attent op moeten maken. Dat is nu net iets wat je kinderen niét moet aanleren. Vanuit de evolutietheorie kun je voorspellen wanneer het incesttaboe wel of niet zal voorkomen: als mensen genetisch verwant zijn, maar niet samen zijn opgegroeid, is er geen incesttaboe. Ander onderzoek richt zich op morele emoties: waarom kennen we gevoelens als schuld, jaloezie, trots, angst of eer? Op basis van die studies kun je bijvoorbeeld voorspellen wanneer iemands eer gekrenkt zal worden. Nog ander onderzoek leverde inzichten op over empathie, altruïsme, samenwerking, en andere aspecten die tot onze sociale natuur behoren.

Er wordt ook veel onderzoek verricht naar schoonheid.

Vooraf naar schoonheid die je ziet in andere mensen. Schoonheid in de kunst werd voorlopig minder onderzocht, alhoewel evolutionaire esthetiek ook opgang maakt. Waarom vinden we een schilderij of een beeldhouwwerk mooi? Kunstfilosoof Dennis Dutton schreef er het boek 'The Art Instinct' over. Deze auteurs passen evolutionair-theoretische inzichten toe in verschillende disciplines. Ze houden het niet bij louter speculatieve bedenkingen, maar

baseren zich op uitgebreid experimenteel onderzoek en pogen ook zelf aan theorievorming te doen en hypothesen te formuleren, die dan ook weer experimenteel getest kunnen worden. Ik kan me voorstellen dat kunstliefhebbers en geliefden huiverig staan tegenover dit soort onderzoek: het 'reduceert' gevoelens als verwondering en passie. Die kritiek heb ik inderdaad al vaak gehoord. Onlangs maakte iemand zich tijdens een lezing kwaad over de toepassing van evolutionaire inzichten in de literatuurwetenschappen. Ik begrijp dat niet zo goed. In kunstwetenschappen zie ik niet in hoe je er tegen kunt zijn om die disciplines wetenschappelijk te maken: gegevens verzamelen, experimenten doen, hypothesen testen ... Waarom maken mensen kunst? Subjectieve analyses van pakweg het werk van Dostojevski kunnen uiteraard zeer waardevol zijn, maar die noem ik geen literatuurwetenschap. Het zijn individuele, vaak scherpzinnige visies, maar het is geen wetenschap in de volle zin van het woord. We lopen in de menswetenschappen achter op de natuurwetenschappen, niet omdat we dommer zijn, maar omdat onze onderwerpen moeilijker zijn en men koudwatervrees heeft over het gebruik van inzichten en methodes uit de natuurwetenschappen. Het is natuurlijk makkelijker om de zebra dan de mens te bestuderen. Het zou echter een vergissing zijn om te denken dat het onmogelijk is om objectieve en generaliserende kennis over de mens te verkrijgen. Het echt interessante is dat mensen over de hele wereld – bijvoorbeeld – kunst maken. Er zijn geen culturen zonder artistieke expressie. Wat we traditioneel als cultuurgebonden hebben bestudeerd, daarvan kunnen we nu zeggen: het is des mensen, het komt overal voor. Ik vind niet dat wetenschappelijk onderzoek het kunstwerk of de geliefde ontwaardt. Dawkins stelde het al in zijn boek 'Een regenboog ontrafelen': het is niet omdat je de optica van Newton kent, die begrijpelijk maakt wat een regenboog is, dat je de regenboog daarom niet meer mooi of fascinerend zou vinden. Misschien is het tegendeel waar: het is door het wetenschappelijk inzicht dat je ontroering verdiept. Stel dat een verliefde wetenschapper de evolutionaire, hormonale en neurobiologische verklaring kent van zijn eigen verliefdheid, dan doet die toch geen afbreuk aan zijn beleving ervan? Het zou zeer vreemd zijn moest die kennis het gevoel doen verdwijnen. Het is niet omdat je weet wat pijn is, dat hij verdwijnt. Iemand die niets van de werking van pijn afweet, beleeft op exact dezelfde manier pijn. Kennis kan wel helpen om de pijn in een context te plaatsen. Het is niet omdat je weet wat de chemische formule is van chocolade dat je chocolade niet meer lekker vindt. Voor mij neemt wetenschappelijke kennis niets positiefs weg en kan het de ervaring verdiepen. Wat willen we het liefst: onwetendheid die bepaalde ervaringen onaangeroerd laat, of kennis waar je nauwelijks of niet een prijs voor moet betalen, en alleen maar kan bij winnen?

Darwin zelf moest ook in een zure appel bijten. Hij was oorspronkelijk een gelovig man. Hij volgde een theologieopleiding nadat hij zijn geneeskundestudie had opgegeven. Hij geloofde wat hij las in de boeken van William Paley, die moesten aantonen dat de natuur zo vernuftig in elkaar steekt dat hij wel door een intelligente schepper moet zijn ontworpen. Toen sprak men van natuurtheologie, maar de logica is dezelfde als die van het zogenaamde *Intelligent Design* van nu. Enkel de voorbeelden verschillen: voorstanders van *Intelligent Design* hebben het over zweepstaartjes van bacteriën, mensen zoals Paley en Bernard Nieuwentyt hadden het over het oog of het hart om het vernuft van de natuur te illustreren. Het oog of het zweepstaartje moet kant en klaar aanwezig zijn, anders kan het zijn functie niet uitoefenen, gaat de redenering. Zo'n constructies kunnen onmogelijk per toeval zijn ontstaan, dus ze moeten wel van bovenaf gemaakt zijn. Zoals een horloge door een horlogemaker is gemaakt, zo is de mens door God ontworpen. De fout is dat het wordt voorgesteld alsof je moet kiezen tussen toeval of intelligent ontwerp. Er is namelijk een derde weg: er kunnen structuren ontstaan die eruitzien alsof ze intelligent ontworpen zijn, maar in werkelijkheid het resultaat zijn van een blind mechanisch proces dat we kennen als evolutie door natuurlijke en

seksuele selectie. En dat is niet gelijk aan het toeval. Het toeval speelt een rol, maar selectie is in zekere zin het tegendeel van toeval. Elke week de lotto winnen, dat is toeval. Zo beschrijven intelligent designers evolutie, maar dat is niet wat de evolutietheorie zegt. Het is alsof je elke week meespeelt op de lotto en telkens wanneer je een cijfertje juist hebt, mag je dat houden voor de volgende week. Dan kan het best snel gaan om alle zes cijfers juist te hebben. We hebben het niet overgelaten aan puur toeval, we hebben iets laten accumuleren. Zo werkt evolutie: je begint met een lichtgevoelige cel die je meeneemt naar de volgende generatie, dan krijg je er een tweede, totdat er een oogachtige structuur ontstaat. Geen puur toeval, geen design, maar evolutie en selectie.

Johan Braeckman is als hoofddocent verbonden aan de vakgroep Wijsbegeerte en Moraalwetenschap van de Universiteit Gent. In 2001 verscheen zijn boek *Darwins moordbekentenis* (Nieuwezijds). In 2008 schreef hij samen met Etienne Vermeersch *De rivier van Herakleitos. Een eigenzinnige visie op de wijsbegeerte* (Uitgeverij Houtekiet). Momenteel werkt hij aan een boek over het creationisme.

Links

www.evolutietheorie.be

www.johanbraeckman.be

www.hbes.com

Bron: *Goedgevonden*, jaargang 6, nummer 4, oktober - november - december 2009, p.4-7.